

kartan och geografin

ulf jansson

Kartan finns runt omkring oss hela tiden i samhället. Kartan finns i alla dagstidningar, i busskurer och i mobiltelefoner bara för att nämna några ställen. Vi orienterar oss med den när vi kommer till en främmande ort och för att hitta på okända vägar. Kartografi är en gammal vetenskap och kartor har producerats sedan århundraden. Först var de utförda som unika handritade kartor och senare mångfaldigade genom olika trycktekniker. Numera reproduceras de ofta i digital form och kan härmed få ytterligare större spridning.

Kartorna har naturligtvis förändrats under de senaste århundradena, inte bara genom teknologisk utveckling. De har dessutom fått nya användningsområden. Från att ha varit något som staten använde, inte sällan i form av militären eller för fastställande av fastigheters förändringar, så har de nu blivit var mans egendom. Minsta turistort har en turistkarta, på Internet vimlar det av kartor av skilda slag, många använder dessutom GPS i bilar, till sjöss och i terrängen och satellitbilder kan helt plötsligt studeras av många på Internet. Nu kanske man hellre skulle tala om rumslig information och då enklare kunna inbegripa flygbilder, satellitbilder och punkter karterade med GPS och annat. Men fortfarande måste dessa vanligen visualiseras i form av en tvådimensionell karta. Kartan används även av andra än kartografer och geografer, till exempel inom konst. Under

maj och juni 2008 var exempelvis kartan ett centralt tema på den internationella konstbiennalen i Bukarest »Being here: mapping the contemporary», som även hade många intressanta svenska bidrag.

Kartor påverkar oss

Det finns många olika sorters kartor. Referenskartor, exempelvis de officiella svenska kartorna, redovisar ett förhållande, helt enkelt var olika företeelser finns. En annan typ av karta är tematiska kartor som redovisar en viss företeelse. Det kan vara kartor som visar Sveriges folkmängd på kommunnivå, flöden av varor eller utbredningen av tussilago, bara för att nämna några exempel. Kartor är en effektiv metod att presentera olika former av statistik, och precis som med vanlig statistik går det att vinkla förhållanden i både en referenskarta och en tematisk karta. Man kan göra det genom färgval, urval av objekt, klassindelning av statistiken med mera. Genom århundraden har mängder av politiska kartor eller rena propagandakartor presenterats. Det gäller att läsa kartor kritiskt. De är aldrig neutrala utan kartografen presenterar innehållet i respektive karta utifrån specifika syften. Även en karta utan en dold agenda kan komma att påverka oss mer än vi tror. I utdraget från dikten »Sveriges karta» av Carl Snoilsky, som utgår från skolbarn, fångas denna påverkan från kartor.

På kartan stirrade vi små,
och tanken hisnade att gå
den ändlöst långa vägen
från Ystad uppåt Torneå, –
den nötte man ut järnskor på
som i den gamla sägen.

Än tänker jag mig var provins
i samma färger, som jag minns
från kartans bjärta gränser:
ett Skåne gult som skördefält,
ett Sörmland grönt som björkens tält,
då Värmland stålblått glänser.

Längst upp i norr ett blodrött snitt;
där vidtog Ryssland tomt och vitt,
och blicken återvände
till Sveas bygd med berg och slätt,
små städer liksom smultron tätt
och strömmar utan ände.

Utdraget ur Carl Snoilskys dikt är från inledningen av Selma Lagerlöfs geografifilärobok från början av 1900-talet om Nils Holgersson och hans resa genom landet (Lagerlöf 1906). Många är de svenska skolbarn som, likt Snoilsky, tittat på skolkartan över landet och lärt sig sin geografi från den.

År 2008 har utropats som kartans år! Kartan och geografi har som antytts ovan ett nära samband och förhoppningsvis kommer året innebära ett ökat intresse för kartor och genom dem en ökad kunskap om vår värld. Anledningen till att det är just i år det utlysts är att Kartografiska Sällskapet och Sveriges Lantmätarförening firar 100 år och Sveriges Geologiska Undersök-

ning fyller 150 år. Detta uppmärksammas med olika arrangemang på en rad orter och på olika sätt i landet under i princip varje vecka (se Geoforum, Kartans år, för mer information). Inte minst görs en rad utställningar på museer och arkiv. Det publiceras också ett antal böcker kring kartografi för detta jubileum och en tv-serie i SVT med korta program kommer att sändas under hösten 2008 på temat.

Innehåll i numret

Artiklarna i detta temanummer av Geografiska Notiser behandlar många skilda företeelser kring kartan. Det är på intet sätt ett försök att vara heltäckande men representerar likväl bredden av olika kartanvändningar. Sofia Cele beskriver i en artikel hur barns rumsliga uppfattning skiljer sig från vuxnas och hur barn representerar rummet i form av kartor. Ytterligare en användning av kartan med bäring för barn och ungdomar är orientering, vilket finns med i skolans läroplaner. Att förstå hur kartor är uppbyggda underlättas av att man jämför dem och konfronteras med det område som de avbildar. Niklas Nilsson beskriver i en artikel problem och möjligheter med skolorientering.

Peter Kinlund har studerat skolatlaser från Sydafrika från 1990-talet där kartografens urval av företeelser måste tolkas i ett politiskt sammanhang. Här var propagandakartor legio och det ledde till den absurda situationen att exempelvis Soweto, som sett till befolkningmängden var landets största stad, inte fanns med i skolböckerna.

Genom den tekniska utvecklingen har geografisk information från satelliter bli-

vit möjlig att komma åt för allmänheten. Wolter Arnberg beskriver i en artikel hur fjärranalys kan användas i skolan genom att i huvudsak utnyttja resurser på Internet. Torbjörn Larsson beskriver ett europeiskt projekt för undervisning och lärarutbildning i GIS. Projektet GISAS har genomförts i gymnasieskolor från åtta länder och i artikeln beskrivs också användningen av GIS i Torsbergsgymnasiet i Bollnäs. I

numrets sista artikel behandlas de många kartor som redan har gjorts över landet de senaste 350 åren. Dessa har blivit alltmer tillgängliga genom att de blivit skannade (digitaliserade) och utlagda på Internet. Ulf Jansson beskriver översiktligt de svenska kartornas historia, hur man kan hitta dem utan att åka till ett arkiv och hur de kan användas i undervisningen.

Referenser

Geoforum, Kartans år. <http://www.geoforum.se> eller <http://www.kartansar.se>

Lagerlöf, Selma (1906) *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, Bd 1, Bonnier, Stockholm.